

DEDE KORKUT KİTABI'NDA GÖRÜLEN OZAN TİPLERİNİN TÜRKİYE SAHASI ÂŞIKLIK GELENEĞİNİN OLUŞUMUNA ETKİSİ

The Effects of Bards in Dede Korkut Kitabı on the
“Minstrel Tradition” of Turkey’s Region

Yard. Doç. Dr. Ali YAKICI*

ÖZET

Kültür tarihi içinde ozanlık geleneği ve ozanların önemli bir yeri vardır. Bunlar, tarih içinde mitolojiden aldıkları destek ve güçle destanların yaratılmasında rol oynamış, yaşadıkları dönem ve içinde buldukları toplumun sosyal, siyasal, kültürel ve dini hayatında etkili bir rol oynamışlardır. Bu güçlü oluşum, durağanlaşmamış, dünde kalmamış, halk biliminin dinamik yapısı içinde günümüze kadar gelmiş ve günümüzde de etkisini sürdürmektedir. Bu gelenek, ad değiştirerek günümüzde de “âşıklık geleneği” olarak yaşamaktadır. Bu değişimin takip edilebildiği kaynakların başında ise Dede Korkut Kitabı gelmektedir. Bu yazıda, Dede Korkut Kitabı içinde yer alan ozan tiplerinin Türkiye sahası âşıklık geleneğine geçişte aldığı roller, yaptığı görevler ve içinde buldukları ortam incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler

Ozan, âşık, gelenek, tip, Dede Korkut.

ABSTRACT

The bardic poetry tradition and bards have had an important place in history of culture. Bards have a significant role in creating epics taking strength from mythology during the history and they have an influence on the social, political, cultural and religious life of the society that they live in. This rooted tradition have been able to stay alive and it is transferred to our age with its influences. Today, this tradition is called “minstrel tradition”. *Dede Korkut Kitabı* is one of the primary sources where the transformations of the tradition can be traced. In this paper, the roles, the missions and contexts of the bards mentioned in *Dede Korkut Kitabı* are analyzed according to these transformations.

Key Words

bard, minstrel, tradition, type, Dede Korkut.

Ozanlık geleneğinin, Türk edebiyatının ortaya çıkışıyla birlikte kültür tarihi içindeki yerini aldığı söylenebilir. Ayrıca, bu edebiyatın ilk ürünlerinden kabul edilen destan, sagu vb. mahsul-lerin ilk söyleyicilerinin de ozan vb. sanatçılar(kam, baksı, şaman, oyun) olduğu bilinmektedir. (Köprülü 1986: 49–102)

“Ozan”ın, yaşadığı dönem ve coğrafyalarda içinde bulunduğu toplumların sosyal, siyasal ve dini hayatında önemli görevler üstlendiği, birçok bakımdan toplumun önder kişisi olduğu, Türk kültürünün edebî oluşum ve gelişmelerinde yerini aldığı bilim adamı ve araştırma-

cıların genel kabulleri arasında yer almaktadır. (Dizdaroğlu 1968: 187–193)

Türk edebiyatının başlangıcını oluşturduğu kabul edilen sözlü edebiyat döneminde hazırlıksız (doğaçlama) söyleyen ve kültürel dinamizmin temel unsurları arasında yerini alan ozan vb. sanatçıların çevresinde oluşan bu gelenek, zaman içinde güçlenmiş ve göç yoluyla diğer coğrafyalara aktarılmış, o coğrafyalarda yer alan komşu kültürlerde de benzer geleneklerin oluşmasına örnek teşkil etmiş ya da katkı sağlamıştır. Bunun, Orta Asya merkezli Türkistan coğrafyasından göç yoluyla Avrupa’ya taşınması ya da orada bulunan benzer

* Gazi Üniv. Gazi Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi. yakici@gazi.edu.tr

geleneklerin güçlenmesine yardımcı olduğuna dair bilinen ilk örnekleri Attila döneminde verilmiştir. Attila'yla birlikte buldukları coğrafyadan göç ederek Avrupa içlerine kadar gelen ozanlar, başta o günkü Alman toplulukları olmak üzere çevre kültürlerin geleneklerine tesir etmiş, o kültürlerde ozan tipi şiir söyleme geleneğinin oluşmasında etkili olmuşlardır. Alman Nibelungen destanları, Dietrich ve diğerleri bunun açık örneğini oluşturmaktadır. (Helmut de Boor 1981: 5-60)

Karadeniz'in kuzeyinden Avrupa içlerine taşınan bu gelenek, bir başka yoldan da Türkiye ve Balkanlara ulaşmıştır. Orta Asya merkezli yurtlarından batı yönünde göç eden Oğuz grubunun bir bölümü, Hazar'ın batısında, bugünkü büyük Azerbaycan coğrafyasında yurt tutmuş, bir bölümü de Karadeniz'in güneyinden Balkanlara kadar uzanan coğrafyayı vatanlaştırmıştır. Dolayısıyla, kültürel doku içinde önemli bir yeri olan ozanlık geleneğini de bu coğrafyaya taşımışlardır. Daha sonraki asırlarda "âşık" adını alan ozan tipi bu coğrafyada etkili bir sanat ve edebiyat unsuru olmuştur.

Bu geleneğin, Anadolu ve Balkanların bir bölümünü içine alan Türkiye sahasına taşınması ve bu coğrafyada yerleşmesinde Dede Korkut'un önemli rolünün olduğu ya da bu oluşumun güçlü bir biçimde Dede Korkut'ta yer aldığı görülmektedir.

Bu bakımdan Dede Korkut, yalnız Orta Asya'dan Anadolu ve Balkanlar coğrafyasına geçişte yerleşme ve vatan edinmeyle ilgili siyasal mücadelelerin yer aldığı bir kitap olmakla kalmamış, dini, sosyal, siyasal ve kültürel bakımdan geçişlerin de takip edilebildiği kıymetli bir kaynak olma özelliğine de sahip olmuştur. Bunun içindir ki Muharrem Ergin, Dede Korkut Kitabı'nın önsözünde "Türk dilinin en güzel eserlerinden biri ve belki de birincisi, Türk kültürünün temel eser-

lerinden biri ve belki de birincisi" diye tanımlamakta, Fuat Köprülü ise "Türk edebiyatının bütün ürünlerini terazinin bir kefesine, Dede Korkut'u da diğer kefesine koysanız, Dede Korkut ağır basar" (Üstünova 1998: IV) diyerek bu konuda söylenecek başka söze yer bırakmamaktadır.

Ozanlık geleneği, özellikle 13. yüzyıldan itibaren Türkiye sahasında kendini hissettirmeye başlamış, fakat kültürel değişim vb sebeplerle ad değiştirmiş, "âşık" terimi çevresinde özde ozanlık geleneğinin devamı kabul edilen bir geleneğin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

"Bahşı ve ozan-âşık ilişkilerinin tarihi özelliği üzerine" bilgi ve görüşlerini aktardığı bir yazısında Gasımlı, "bahşı sanatı"nın köklü keyfiyet değişikliğine uğramadığını, buna karşın tarihi mahiyet bakımından onunla aynı özellikler gösteren "ozan sanatı"nın Kafkas, İran ve Anadolu'da İslâm medeniyetinin güçlü tesiri altında kalarak âşık sanatına dönüştüğünü belirtmekte (Gasımlı 2006: 11), bu dönüşümde önemli kabul ettiği olay ve sanatçı kişileri sıralamakta ve bu dönüşümün Dede Korkut'la ilişkilendirildiği şu görüşlere yer vermektedir:

Bütün bunlar Türkmen ve Harezmi Oğuzlarının yaşadıkları bölgelerde de ozan sanatının âşık sanatıyla yer değiştirmesine muayyen tarihi meylin olduğunu gösterir. Yukarıda kaydedilen tarihsiyasi hadiseler ve komşu bölgelerden gelen sosyal-medeni tesirler bu değişimin sonuna kadar devam etmesini sağlamamakla kalmamış, böylece, Türkistan Oğuzlarının âşık sanatı yoluna doğru giden ozanlarını güçlü tesir altına alarak bunların başka bir sanata yönelmelerine ve "bahşı"ya dönüşmelerine de sebep olmuştur. Bundan dolayı Türkistan bahşileri içerisinde özel durum gibi, Türkmen ve Harezmi bahşilerinin hem yaratıcılık hem de ifacılık istikametlerinde "bahşı geleneği"yle "âşık sanatı keyfiyetleri" bir

bütün hâlinde tezahür etmektedir. Aslında ozan ve bahşı sanatlarının genetik yakınlığı, bundan başka onların yayıldığı bölgelerdeki Türk boylarının birbiri ile faal ilgi ve ilişkide olması, bu iki sanat sahasını geniş manada karşılıklı tesiri için uygun/verimli tarihi bir süreçtir. Bu sebeple de dikkatli şekilde yaklaştıkça aynı bahadırın bedii canlılık ve yiğitliklerinin hem ozan hem de bahşı yaratıcılığında terennüm edildiğini, mitolojik kahramanların ortak yöntemle destanda yer aldığını kolaylıkla görmek mümkündür. “Korkut” tipinin hem ozanlar, hem de bahşılar tarafından sanatın piri, üstadı, özetle mitoloji hamisi gibi kabul edilmesi, meşhur Bamsı Beyrek sujetinin ozan destanı “Kitab-ı Dede Korkut” ile birlikte bahşı yaratıcılığı örneği olan “Alpamiş” destanında görülmesi tesadüfi değildir. (Gasımlı 2006: 13)

Ozanlık geleneğinin âşık tarzına geçişinin takip edilebildiği temel kaynakların başında Dede Korkut gelmektedir. Köprülü, ozan ve ozanlık geleneği bakımından Dede Korkut Kitabı'nın kıymetini şu sözlerle ifade etmektedir:

Dede Korkut Kitabı, ozanın mahiyeti ve Oğuz aşiretleri arasındaki yeri hakkında bize çok açık malumat veriyor: Ozanlar, Oğuz cemiyeti arasında hususi bir zümre teşkil ederler; ellerinde kopuzları ile ilden ile obadan obaya gezeler; düğünlerde, ziyafetlerde bulunurlar; kopuzları ile eski Oğuz destanları; Dede Korkut Hikâyeleri söylerler; yeni hadiseler hakkında yeni yeni şiirler tanzim ederler; zenginler de onlara bazen sırtlarındaki elbiseyi çıkarıp verirler; koyunlar, koçlar ihsan ederler. Bununla beraber Dede Korkut Kitabı'nda, ozanların daha eski zamanlardaki ehemmiyetlerine ait bazı işaretler vardır: Bir yerde geçen “alp-ozanlar” tabiri, Alpler, yani kahramanlar arasında da ozanların yetiştiğini göstermektedir. Ozanların piri olan Dede Korkut'a verilen ehemmiyet,

ona mensup olduğu için kopuzun bile yarı mukaddes tutulması, hep bu fikri kuvvetlendirir. Çevik dilli, yüksek sesli, halk ananelerini ve halk hikmetlerini taşıyan ozan, daha eski zamanlarda Oğuzlar arasında adeta yarı kutsî bir içtimai unsurdur. Edebi tekâmülün umumi gidişi, şüphesiz, Oğuzlar arasında da aynı akışı takip etti ve içtimai tekâmül derecesinin yükselmesi ile ozanlar, eski kutsîliklerini kaybetmekle beraber, hususi bir zümre şeklinde Oğuz aşiretleri arasında yaşadılar ve XV. Asırdan sonra âşık adını aldılar. (Köprülü 1986: 139-140)

Ozanlık geleneğinden Türkiye sahası âşık edebiyatına geçişte olduğu kadar bu edebiyat şubesinin prensiplerinin belirlenmesinde de Dede Korkut'un önemli bir yeri ve rolünün bulunduğu ve edebi değerinin de hem tür, hem tip oluşumları bakımından yüksek olduğu bir gerçektir.

Eski Oğuz kabileleri arasında, İslamiyet'in kabulünden önce ve sonra gördüğümüz ozan adlı saz şairi tipinin, yavaş yavaş, türlü türlü içtimai amillerin tesiri altında nasıl değiştiğini ve o tipin yerine Şarkî ve Garbî Anadolu'nun büyük şehir ve kasabalarında âşık tipinin yer aldığını, bu bakımdan, âşık edebiyatında eski ozanlara mahsus edebi ananelerden birçoğunun, muhitin ve zamanın icaplarına göre az veya çok bazı değişikliklere uğramakla beraber devam etmesi, içtimai bir zarurettir. (Köprülü 1962: 33-34)

Oğuz, “Dede Korkut Kitabı'nda Anlatım Ortamı İçinde Ozan”ı değerlendirdiği yazısında, ozanın toplumun değişik kesimleri içinde gördüğü itibardan söz etmekte ve “ozanlığın âşıklığa dönüşmesinden sonra da bu özelliklerinin devam ettiğini, gerek âşıkların hayat hikayelerinden, gerekse halk hikayelerindeki âşık tipinden hareketle rahatlıkla söylenebileceğini, özellikle ozanların düğünlere çağırılması geleneğinin günümüzde

de yaşatıldığı göz önünde tutulursa, ozan-âşıklarda toplumsal statü bakımından büyük bir değişikliğin olmadığından kendiliğinden görülebileceğini, İslâmi döneme ve yerleşik hayata geçilmesinden sonra da âşıkların sanatlarını icra ve hayatlarını kazanma açısından daha estetik bir seviye kazandıklarının söylenebileceği"ni belirtmektedir. (Oğuz 2000: 42)

"Ozan" denince "Dede Korkut"un, "Dede Korkut" denince de "ozan"ın akla geldiği bir kültürel dokunun olduğu görülmektedir. Hatta kimi bilim insanı ve araştırmacılar "dede" kelimesinin içeriğinde "müdrük bilici, müşkül işleri yoluna koyan bir halk aksakalı" olmakla birlikte mutlaka "ozan"lığın bulunduğunu belirtmekte (Efendiyev 1992: 235), kimi araştırmacılar da ozanlıktan âşıklığa geçişte "dede"nin önemli rolünün bulunduğunu vurgulamaktadır.(Allahm anlı 2006: 14)

Dede Korkut(Dedem Korkut, Korkut Ata), geleneğin kendisinden güç aldığı bir bilge ozan, baş ozandır. Ozanların piri dır. Usta ozandır. Bu sembol ozan, var oluşundan itibaren geleneğe güç vermiştir. Hep ozanların piri olarak kabul görmüştür. Hatta rüya motifinin birinci derecede önemli bir tipi olarak geleneğin sürdürülmesinde manevi destek olmuştur. (Günay 1992: 18-19)

Korkut Ata "Oğuzun tamam biliciydi. Ne dirse olur idi. Gayıbdan dürlü haber söyler idi. Hak Taala anun könlüne ilham ider idi."(Ergin 1986: 9). Bu nedenle, daha sonraki yıllarda ozanlık sanatını icra eden âşıkları halk ümmî(okumayazma bilmeyen) olarak görmesi, Dede Korkut'ta olduğu gibi, söylediklerini Tanrı'nın gönüllerine ilham ettiği inancından hareketle onları kutsallaştırmış olmaları doğaldır.

Kitabın kahramanları olan ozan ya da ozanlar, "Dede Korkut dilinden ozan aydur" (Ergin 1986: 10) denilerek, bu

ozanlar pirini kutsal kabul etmiş, ondan destur almış, onun dilinden konuşmuş ve onun adını ölümsüzleştirmişlerdir.

Zaten, Dede Korkut üzerine günümüzde araştırma yapan bilim insanı ve araştırmacıların da görüşlerini Dede Korkut Kitabını oluşturan "Oğuznameleri (boy'ları) yazıya geçirilmek üzere anlatan kaynak kişinin ozan" olduğu şeklinde belirtmeleri (Tezcan ve Boeschoten 2001: 15-16) Dede Korkut'un bir ozan ve ozanlık eseri olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Dede Korkut Kitabı'nı oluşturan düşünce ve anlatımların ortaya çıktığı yıllardan itibaren Korkut Ata'nın "ozanların piri" olarak kabul görmesi, âşıklık geleneğinin Türkiye sahasında bir edebiyat şubesi olarak yerini aldığı asırlarda da devam etmiş, bu görüş değişik yüzyıllarda kimi âşıkların şiirlerine de yansımıştır.

1690'da Zara'nın Akören köyünde doğan ve yine aynı köyde 1765 yılında vefat eden 18. yüzyılın güçlü saz şairlerinden Karaoğlan'ın bir şiirinde Dede Korkut'tan ozanların "piri, üstadı" olarak söz edilmektedir:

Koçgiri önünde bir ulu yazı

Sultan Keykubat'ta kıldı namazı

Kar'oğlanım çalar tamburu sazı

Dede Korkut üstadımız pirimiz

(Kaya 2005: 306)

Dede Korkut'un, ozanlıktan âşıklığa geçişteki yeri ve önemi konusunda, birçok araştırmacı tarafından, kimi birbiriyle örtüşen, kimi farklılık gösteren görüşler ileri sürülmüştür. Kimi araştırmacılar "İslâmlıktan önceki Türk şairlerinin toplum içindeki yerleri ve vazifeleri, İslâmlıktan sonraki zamanlarda, saz şairlerinde ve Dede Korkut'un şahsında İslâmî bir renk alarak devam ettiğini" belirtmektedir. (Hızarcı 1953: 14)

Kimi araştırmacılar da, Dede Korkut'un yüceliğinin ve kendi kültürünün insanı tarafından kutsallaştırılarak

sevilmesinin, onun söz ustası yani ozan olmasından kaynaklandığını dile getirmektedirler:

Dede Korkut bütün halkın manevi lideridir. Büyük, güçlü yiğitlerin biçare kaldığı işi onun müdrük sözü yapabilir. O, destandaki şahıslardan esasen keskin aklı, kabiliyeti ile farklanır. Onun kopuzu mukaddes sayılırsa da bu Dede Korkut'u din ile, şeriat ile değil, umumi halk yaşayışı, toy meclisleriyle bağlar. Ozanlar ozanı, halk âşığı biçiminde yüceltir. Onda yüksek akıl, fitri anlayış, cahilleri itaat ettirecek istidat bulunur. Halk Dede Korkut'u bu istidadına göre sever. (Cemşidov 1990: 63)

Dede Korkut metinlerinde yer alan "Ozan" adlı kahraman dışında çoğunluğu iyi, bir kısmı da kötü karakterli birçok kahramanın adı geçmektedir. Bunlar; Bayındır Han, Kazan Han, Dirse Han, Boğaç, Beyrek, Kan Turalı, Uruz, Basat, Deli Dumrul, Yigenek, Begil, Ermen, Duha Koca, Kam Püre, Pay Biçen, Kazılık Koca, Uşun Koca, Ense Koca, Eylik Koca, Kıyan Selçuk, Dülger, Alp Rüstem, Deli Tundar, Kara Budak, Kara Göne, Aruz, Ters Uzamış, Okçu, Dilek Evren, Alp Eren, Deli Karçar, Yalancı oğlu Yartaçuk, Kılbaş, Karaçuk Çoban, Konur Sarı Çoban, Kıyan Güçi, Demir Güçi, Yapağulu Koca, Kapak Kan, Banı Çiçek, Burla Hatun, Selcan Hatun, Şekli Melik, Kara Tekür, Yayhan Keşiş, Sofi Sandal Melik, Kıpçak Melik, Ağ Melik, Kara Tüken Melik, Buğacuk Melik, Kara Aslan Melik, Direk Tekür vd. (Üstünova 1998: 237) olarak sıralanabilir. Bunların büyük bir çoğunluğu ise ozanlık yeteneğine sahip, babasıyla, annesiyle, eşiyle, çocuğuyla, arkadaşıyla, dostuyla, düşmanıya vd. karşılıklı diyalog içinde bulunan, kimileri kopuzuyla, manzum atışmalar yapabilen, karşısındakiyle manzum söyleyişlerle iletişim kurabilen kahramanlardır.

Baş ozan, pir ozan Dede Korkut'la

birlikte kitapta "alp-ozan"lar önemli bir yere sahiptir. Bu ozanların kılıcıyla kopuzu sürekli yanlarındadır. Kopuz barışın, kılıç ise savaşın sembolüdür. Yiğitlerin karşılaşmalarında kılıç çekilmeden önce kopuz ele alınır. Ve genellikle de kopuz, anlaşmalarda etkili olur. Usta ozan Dede Korkut da zaten "menden sonra alp ozanlar söylesin, alını açık cömert erenler dinlesin" diyerek alp-ozanların önemini açıkça belirtmiştir. Alp-ozan tipi kitapta "Deli ozan" olarak da adlandırılmaktadır ki, buradaki delilik alplikle eşdeğer olarak görülmektedir.

Dede Korkut Kitabı'ndaki alp-ozanlara örnek olarak; "Dirse Han, Boğaç Han, Salur Kazan, Uruz, Karacık Çoban, Bamsı Beyrek, Kazılık Koca, Yigenek, Tepegöz, Basat, Deli Dumrul, Kanturalı, Begil, Emre, Segrek, Kılbaş, Kanturalı ve diğerlerinin kırk yiğidi" verilebilir.

15. yüzyıldan itibaren Türkiye sahasında gelişen gelenek içindeki "aşık" tipinde de öncelikli olarak alp-ozanlık özellikleri ön plâna çıkmaktadır. Âşık Köroğlu, Karacaoğlan, Kul Mustafa, Dadaloğlu vb onlarca halk şairi, bu tipin güçlü bir biçimde varlığını sürdürmesinde önemli rol oynamışlardır. Bunda; dönemin siyasal ve askeri yapısı içinde gelişen ve ozanlık geleneği bakımından da sosyal bir değer ifade eden Yeniçeri Ocağı gibi, Fas, Tunus, Cezayir vb yerlerdeki Mağrip Ocakları gibi ocaklara bağlı ordu şairlerinin, kılıcıyla sazını birlikte taşıyan asker şairlerin yetişmesinde, alp-ozanların yetiştiği kültürel ortamların da büyük etkisinin olduğu söylenebilir.

Dede Korkut'ta görülen diğer bir sanatçı tipi "kadın ozan"lardır. Kolca kopuz çalmamakla birlikte söz ustalığında, kimi zaman kadın ozanların da alp-ozanlar kadar etkili olduğu görülmektedir. Kitapta yer alan kadın ozanlar şunlardır: Dirse Han'ın Karısı, Banı Çiçek, Beyrek'in Kız Kardeşi, Burla

Hatun, Selcen Hatun, Kanturalı'nın Annesi, Deli Dumrul'un Annesi ve Karısı, Begil'in Karısı, Seğrek'in Karısı vd.

Dede Korkut'ta önemli bir yeri olan kadın ozan tipi, Türkiye sahası aşıklık geleneğinde de görülmektedir. Çeşitli yüzyıllarda ve günümüzde, bu tipte birçok halk şairi yetişmiştir. Âşık Emine, Âşık Şerife, Âşık Nurşah (Durşen Mert), Âşık Bacı(Nevcihan Özmerih), Âşık Aslı Bacı(Münevver Tolun), Ayşe Çağlayan (Halıcı 1992), Âşık Hatuni Bacı(Sehima Bozkurt), Âşık Kadriye, Âşık Sarıcakız, Âşık Hatuni (Özhan 1992), Âşık Güllüşah (Kalkan 1991) vd bu "kadın aşık" tipinin önemli örnekleridir.

Dede Korkut'ta görülen başka bir ozan tipi da "gezici ozan"dır. Bu ozanın görevi, ilden ile, obadan obaya, kaleden kaleye ya da evden eve haber taşımak, iletişimi sağlamaktır. Böyle bir ozan sayesinde Bamsı Beyrek, Banı Çiçek'in başına gelenleri öğrenir, Yalancıoğlu Yalıncağa evleneceği haberini alır. Beyrek, böyle bir ozanın kılığına girerek olayların üstesinden gelir ve lehine sonuçlanmasını sağlar. Bu tip ozanların kopuzu, attan ve silahtan daha değerlidir. Zaten böyle olduğu içindir ki Beyrek, kutsal atı Boz aygır'ı vermesine rağmen ozandan kopuzunu güçlükle alabilmiştir. (Ergin 1986: 45)

Türkiye sahası aşıklık geleneğinde bu tip ozanların özel ve önemli bir yeri olmuştur. Özellikle 19 ve 20. yüzyıllarda bu ozanların iletişim gücünden yararlanmışlardır. 19. yüzyılda, özellikle İkinci Mahmut döneminde, gerçekleştirilen yenilikleri halka sağlıklı bir şekilde ulaştırabilmek amacıyla iletişimin önemli unsurları olan gezici âşıklar teşkilatlandırılarak onlara maaş bağlanmış ve böylece sarayda temsil edilmeleri sağlanmıştır. Bu konuda Köprülü, şu bilgi ve görüşlere yer vermektedir:

XIX. asırda, önceki asırlarda olduğu gibi, âşıkların her tarafta çoğaldığını,

büyük şehirlerde ve bilhassa İstanbul'da muntazam bir teşkilata malik olduklarını, askerî sınıflar arasındaki saz şairlerinden başka, bunu kendilerine bir meslek, bir geçim vasıtası edinmiş âşıkların mevcudiyetini biliyoruz. Bunlar, her yerde, muayyen kahvehanelerde toplanırlar, müşterek saz ve söz fasılları yaparlardı. Hayatlarını başka vasıtalarla temin eden, başka mesleklere mensup olan bir takım saz şairleri daha vardı ki, bunlar profesyonel âşık olmamakla beraber, bu toplantılara gelirler, fasıllara iştirak ederlerdi. An'aneye göre, İstanbul'da, bilhassa Tavuk Pazarındaki bir kahve, âşıkların en büyük merkeziydi. Âşıklar arasından, hükümet tarafından intihap olunan bir şair, resmen âşık kâhyası tayin edilir ve âşıkların teşkil ettiği loncanın işlerini idare ederdi. Bir yerde oturmayarak mevsim mevsim bütün memleketi dolaşan, her yerde âşık fasıllarına iştirak eden bu saz şairleri, halk arasında büyük bir propaganda vasıtası olduğu cihetle, hükümet bunların kontrolüne dikkat eder, hatta bazen âşıklar reisi vasıtasıyla bunları kendi propagandası için kullanırdı. Yarım asır öncesine kadar âşıklar arasında yaşayan bir an'aneye göre Mahmud II., Abdülmecid, Abdülaziz zamanlarında saraydan tahsisat alan yirmi-otuz âşık mevcut imişse bunlar zaman zaman padişahın huzurunda fasıllar yaparlarmış. Yine an'aneye göre, İstanbullu Âşık Hüseyin 1834'ten 1861'e kadar Tavuk Pazarı'ndaki âşıklara reislik etmiş ve on üç yıl saraydaki saz şairlerinin başında bulunmuştur. Beşiktaşlı Gedâyi de Abdülaziz huzurunda icra edilen âşık fasıllarına reislik etmiştir. (Köprülü 2004: 470)

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Atatürk de, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti ve ilkelerini Türk insanına daha gerçekçi ve sağlıklı bir biçimde anlatabilmek için âşıkların bu iletişim gücünden faydalanma düşüncesini bu konudaki

hareket ve davranışlarıyla ortaya koymuştur. (Yakıcı vd. 2006: 452–455)

Radio, televizyon, gazete, dergi vb iletişim araçlarının yaygınlık kazanması ve etkili kullanımıyla âşıkların bu özelliğinde günümüz için bir güç kaybı söz konusudur.

Dede Korkut'ta örneğine az rastlanan bir ozan tipi daha vardır ki, o da "kâfir ozan"dır. Burada Şöklü Melik olarak görülen, farklı din, ırk ya da kültüre sahip bu ozan tipiyle Türkiye sahası âşıklık geleneğinde de karşılaşılmaktadır. Bu sanatçı tipine, Köprülü'nün 18. asır saz şairleri arasında belirttiği Ermeni âşıklardan Âşık Vartan, Mecnunî ve Civan (Köprülü 1962: 399) örnek olarak gösterilebilir.

Dede Korkut, hem tesirinde benzer hikâyelerin oluşmasında (Ekici 1995), hem de "meddah" benzeri "hikâye anlatıcısı ozan"ların Türkiye sahasında ortaya çıkmasında da etkili bir kaynak olarak görülmektedir. (Yakıcı 1988: 85–90)

Ayrıca, Oğuz boylarının yaşadığı coğrafyalarda, kendinde ozanlık istidadı gören birçok sanatçının Dede Korkut'ta yer alan olayları manzum olarak ve destanlaştırarak söylemesinin de temelinde Dede Korkut'un etkisi bulunmaktadır. (Sakaoglu 1998)

Günümüz Türkiye sahasında da Dede Korkut'un tesiri devam etmektedir. Türkiye sahası âşıklık geleneği içinde yetişmiş ve sanatlarını icra etmekte olan günümüz ozanlarının şiirlerinde de sıklıkla yer alması, Dede Korkut'un gelenek üzerindeki etkisinin hâlâ devam ettiğini açıkça göstermektedir:

*Türk ilinde Türk dilinde
Baş tacıdır Dedem Korkut
Oğuz neslinin yolunda
Duacıdır Dedem Korkut*

*Sahibiyiz davasının
Nefesiyiz davasının
Türk dilinin mayasının
İlacıdır Dedem Korkut*

*Ayrılmadı asla özden
Nakledirdi dilden sözden
Çaşıtlardan Tepegöz'den
Davacıdır Dedem Korkut*

*Her mecliste sohbet kuran
Oba oba hatır soran
Dertlilere şifa veren
Devacıdır Dedem Korkut*

*Dedesi Oğuz Kağan'ın
Atasıdır bu destanın
Deli Dumrul, Boğaç Han'ın
İnancıdır Dedem Korkut*

*Hoş bakardı can sıkana
Karşı kordu baş kakana
Töresine yan bakana
Çok acıdır Dedem Korkut*

*Gururudur torununun
Umududur yarınının
Bu divane Kul Nuri'nin
Amacıdır Dedem Korkut (Kul Nuri
2003:139)*

15. yüzyıldan itibaren Türkiye sahasında varlığını hissettiren ve 16. asırda da bağımsız bir edebiyat şubesi ve gelenek olarak Türk kültürü içindeki yerini alan "âşık edebiyatı" ve "âşıklık geleneği", usta âşık, gezici âşık, ordu şairi, kalem şairi, kadın âşık vb. tiplerle birçok tür, biçim vb unsur ve özelliklere bünyesinde yer vermiş güçlü bir şiir ve sanat oluşumdur. Bu oluşumun temel özelliklerinden biri de "musiki-şiir" özelliğini taşıması, genellikle karşılıklı deyişme ya da atışma biçiminde icra edilmesi ve enstrüman olarak da sazın kullanılmasıdır.

Böyle önemli ve güçlü bir oluşumun Türkiye sahasında yeniden doğmuş ve gelişmiş olmasının temelindeki gerçek gücün ya da temel kaynağın ozanlık geleneği olduğu ve bunun da Dede Korkut Kitabı'nda görüldüğü söylenebilir. Çünkü Türk kültür ve edebiyatı kadar eski

oluşu sebebiyle hakkında çoğu kez varsayımlardan hareketle bilgi sahibi olunan, fakat Türk kültürünün edebi gelişiminde önemli bir tesirinin olduğu kabul edilen ve genellikle de sözlü anlatıma dayanan ozanlık geleneğinin ve bu gelenekle ilgili tip, oluşum ve anlatıların, Türkiye'nin Türkler tarafından yeniden vatanlaştırıldığı yıllarda Dede Korkut'ta yoğun bir biçimde toplandığı görülmektedir.

Bugün Anadolu, Balkanlar, Avrupa, Kuzey Afrika ve diğer coğrafyalarda yaşanmakta olan ya da izlerine rastlanan bir aşıklık geleneği varsa, Dede Korkut'un da bunda önemli bir payının olduğu söylenebilir.

Bütün bu özellikleri sebebiyle Dede Korkut, ozanlık geleneğinden aşıklık geleneğine geçişte, hem tiplerin, hem de tür ve diğer özelliklerin sağlıklı bir şekilde aktarılmasının ve yeniden oluşumunun takip edilebildiği önemli bir köprü olarak kabul edilebilir. Kültürel dokusu çok güçlü olan bu kültür köprüsünde hâlâ açılmamış kimi bilgi odacıkları bulunmaktadır. Bu nedenledir ki Dede Korkut için, alanla ilgili araştırma yapanların, Türk kültürüyle doğrudan ya da dolaylı biçimde ilgilenenlerin, onun bilgi dağarcığından sürekli olarak yararlanacağı, değeri hiçbir zaman kaybolmayacak nitelikte olan temel bir kaynaktır denilebilir.

Kaynaklar

- Allahmanlı, Mahmud(2006), "Ozan, Dede ve Âşık", *Korkut Ata*, 4, Güz 2006.
- Âşık Kul Nuri(2003), *Gönül Kervanı*, (Haz. Ali Berat Alptekin), Ankara.
- Cemşidov, Şamil Allahverdi(1990), *Kitâb-ı Dede Korkud*, (Aktaran: Üçler Bulduk), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Dede Korkut Kitabı*(1953), (Haz. Suat Hızarcı), Varlık Yayınları, İstanbul.
- Dizdaroğlu, Hikmet(1968), "Halk Şiirinde Türler", *Türk Dili-Türk Halk Edebiyatı Özel Sayısı*, 207, Aralık 1968.
- Efendiyev, Paşa(1992), *Azerbaycan Şifahi Halk Edebiyatı*, Maarif Neşriyatı, Bakü.
- Ekici, Metin(1995), *Dede Korkut Hikâyeleri*

Tesiri İle Teşekkül Eden Halk Hikâyeleri, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.

Ergin, Muharrem(1986), *Dede Korkut Kitabı Metin-Sözlük*, Ebru Yayınları, İstanbul.

Gasımlı, Meherrem(2006), "Bahşi ve Ozan-Âşık İlişkilerinin Tarihi Özelliği", (Akt. Bayram Durbilmez), *Folklor/Edebiyat*, 47, 2006/3, Ankara.

Gökay, Orhan Şaik(1973), *Dedem Korkudun Kitabı*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yayınları, İstanbul.

Günay, Umay(1992), *Türkiye'de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*, Akçağ Yayınları, Ankara.

Halıcı, Feyzi(1992), *Âşıklık Geleneği ve Günümüz Halk Şairleri*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.

Helmut de Boor(1981), *Tarihte Efsanede ve Kahramanlık Destanlarında Attilâ*, (Çev. Yaşar Önen), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Kalkan, Emir(1991), *XX. Yüzyıl Türk Halk Şairleri Antolojisi*, Kültür Bakanlığı yayınları, Ankara.

Kaya, Doğan(2005), "Âşık Karaoğlan'ın Şiirlerinde Babalar", *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 34, Nisan-Mayıs-Haziran 2005, s.281-306.

Köprülü, Fuad (1962), *Türk Saz Şairleri I-V*, Milli Kültür Yayınları, Ankara.

Köprülü, Fuad (1986), *Edebiyat Araştırmaları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Köprülü, Fuad (2004), *Türk Saz Şairleri I-V*, Akçağ Yayınları, Ankara.

Oğuz, Öcal(2000), *Türk Dünyası Halk Bilişiminde Yöntem Sorunları*, Akçağ Yayınları, Ankara.

Özhan, Mevlüt, vd.(1992), *Yaşayan Halk Ozanları Antolojisi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Sakaoğlu, Saim(1998), *Dede Korkut Kitabı İncelemeler-Derlemeler-Aktarmalar I-II*, Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, Konya.

Tezean, Semih ve Boeschoten, Hendrik(2001), *Dede Korkut Oğuznameleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Üstünova, Kerime(1998), *Dede Korkut Destanları ve Cümleden Büyük Birlikler*, Alfa Yayınları, İstanbul.

Yakıcı, Ali(1988), "Anonim Türk Edebiyatında Hikâye Anlatıcısı ve Hikâye Anlatma Geleneği Üzerine", *Milli Kültür*, 61, Haziran 1988, s.85-90.

Yakıcı, Ali vd.(2006), "Cumhuriyet'in Anadolu İnsanı Tarafından Benimsenmesinde Halk Ozanlarının Rolü", *Üniversiteler İçin Türk Dili ve Kompozisyon Bilgileri*, Gazi Kitabevi Yayınları, Ankara.